

Statlig utredning hotar det industriella kulturarvet

En stor del av Sveriges industriminnen hotas av rivning och nedläggning. Över 200 ideella arbetslivsmuseer med vattenkraft i kvarnar, stampar eller sågar är några av de kulturarv som nu äventyras till följda av Vattenverksamhetsutredningens slutbetänkande. Utredningen om det viktiga miljöanpassningsarbetet saknar nämligen helt någon kulturhistorisk konsekvensanalys.

Nu har Vattenverksamhetsutredningen *I vått och torrt* (SOU 2014:35) lagt fram sitt slutbetänkande om nya vattenrättsliga regler. Utredningen berör landets cirka 11 000 dammar, historiska såväl som nybyggda. Förslaget går ut på att dämningrätten ska kunna omprövas, huvudsakligen för att tillgodose den allmänna miljövården, hälsovården eller främja fisket. Vid en omprövning svarar var och en för sina rättegångskostnader. Kostnaden för en omprövning uppskattas till mellan tvåhundra tusen och en miljon kronor för en mindre anläggning. Då är kostnaderna för eventuella åtgärder inte inberäknade. Trots att konsekvenserna riskerar att slå undan benen för bevarandet av många av landets kulturhistoriska industrianläggningar saknas kulturhistorisk expertis med i utredningen. För tidigare delbetänkanden har Riksantikvarieämbetet inte ens varit remissinstans.

Ett 200-tal av Sveriges dammar har ett extra stort värde för allmänheten eftersom de ingår i anläggningar som drivs som arbetslivsmuseer med huvudsaklig inriktning att bevara, bruka, och berätta om industrisamhällets kulturarv. Bland dessa finns prisbelönta och välbesökta anläggningar som Ebbamåla bruk, Hillefors grynkvärn, Hamra vadmalstamp och Nya Lapphyttan. Landets arbetslivsmuseer har tillsammans över 10 miljoner besökare årligen och bildar Sveriges största museiförening. 15 000 människor är engagerade i det ideella arbete som utförs på dessa museer. Deras ägare saknar såväl ekonomiskt som juridiskt kapital för att driva en omprövning i domstol, men ändå saknar utredningen konsekvensbeskrivning och förslag på lösningar för dessa. Man kan fråga sig om utredarna ens är medvetna om deras existens, arbetslivsmuseer nämns inte någonstans i denna 678 sidor långa utredning. Kulturmiljöaspekten lyser med sin frånvaro i utredningen. Låt oss för ett ögonblick utveckla hur anmärkningsvärt detta är.

I Miljöbalkens allra första kapitel allra första paragraf står att balken ska tillämpas så att värdefulla naturmiljöer och kulturmiljöer skyddas och vårdas och att den biologiska mångfalden bevaras. Miljöbalken inkluderar alltså kulturmiljön i miljöbegreppet. I arbetet med miljö kvalitetsmålet *Levande sjöar och vattendrag* deltog därför Riksantikvarieämbetet som en av tre myndigheter (tillsammans med Naturvårdsverket och Fiskeriverket) för att ta fram en nationell strategi för skydd av vattenanknutna natur - och kulturmiljöer. I enlighet med riksdagsbeslut stadgar miljö kvalitetsmålet "Levande vatten och vattendrag" att "*Sjöar och vattendrag ska vara ekologiskt hållbara och deras variationsrika livsmiljöer ska bevaras. Naturlig produktionsförmåga, biologisk mångfald, kulturmiljövärden samt landskapets ekologiska och vattenhushållande funktion ska bevaras, samtidigt som förutsättningarna för friluftsliv värnas.*"

Men i Vattenverksamhetsutredningens arbetsgrupp är Riksantikvarieämbetet däremot inte med. Bland de 27 experter som nu ingår i utredningsarbetet, representanter för så skilda områden som miljöjuridik, fiskevårdsförbund och trafikverk finns inte en enda person som

representerar kulturmiljön. Detta trots att förslagen direkt berör kulturmiljölagen. Bristen på representanter får direkta konsekvenser, man konstaterar i utredningen:

”Utredningens förslag om omprövning kan komma att påverka sådana anläggningar som omfattas av kulturmiljölagen. Som utredningen nämnt i tidigare avsnitt kan inte utredningen ange vilka anläggningar som ska bli föremål för en omprövning och i vilka avseenden dessa anläggningar ska ändras. Utredningen kan därför inte ange i vilken utsträckning förslagen kommer att påverka anläggningar som omfattas av kulturmiljölagen.”

De korta avsnitt som berör Kulturmiljölagen vittnar dessutom om en grundläggande okunskap om kulturmiljöernas värden. Man skriver att: *”De äldre vattenanläggningarna som tillkommit före år 1850 och miljöerna kring dessa är skyddade som fasta fornlämningar enligt kulturmiljölagen (1988:950). Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet får vidta de åtgärder som behövs för att skydda och vårda dessa anläggningar.”*

Utredarna verkar inte medvetna om att de vattenanläggningar som inte är ”varaktigt övergivna” knappast kan anses omfattas av fornlämningskydd och eftersom mycket få av arbetslivsmuseernas knappt 200 dammanläggningar istället är skyddade som byggnadsminnen hamnar deras dammar i en gråzon vad gäller lagskydd enligt kulturmiljölagen. Självklart ska vattendrag miljöanpassas och miljölagstiftningen har här länge halkat efter. Vattenverksamhetsutredningen är därför mycket angelägen. Vi hade däremot förutsatt att detta, precis som tidigare, skulle ske i samråd mellan berörda myndigheter och i enlighet med miljöbalkens inledande bestämmelser där kulturmiljö såväl som naturmiljö bör skyddas och bevaras tillsammans.

Vi är övertygade om att det ännu finns goda förutsättningar för samverkan men vi kan inte stå och se på när kulturmiljön på det vis som här skett totalt ignoreras trots de katastrofala följder detta riskerar få för landets arbetslivsmuseer och industriminnen. Utredningen föreslår att Havs- och vattenmyndigheten i samråd med Kammarkollegiet och Energimyndigheten ska ta fram vägledande prioriteringsgrunder för bedömningen av vilka verksamheter och anläggningar som ska prioriteras för omprövning. Riksantikvarieämbetet måste ingå bland dessa instanser. Detta för att försäkra att kulturmiljövärden i enlighet med Miljöbalken beaktas i detta så viktiga miljöanpassningsarbete.

Ida Dicksson

styrelseledamot Svenska
industriminessföreningen

Arja Källbom

vice ordförande Svenska
Byggnadsvårdsföreningen

Anders Lind

ordförande Arbetslivsmuseernas
Samarbetsråd, ArbetSam

BYGGNADS
VÅRDS
FÖRENINGEN

I Karmansbo pågår försök att fåska lancashirejärn och vattenhjulet driver hammaren vid hopslagningen. Foto Ida Dicksson

I Töllstorps industrimuseum visas många av de för Gnosjö så typiska vattendrivna tråddragerier än idag. Här är vattenhjulet till ett av dessa tråddragerier. Foto Ida Dicksson

I Blåherremölla kvarn kan vattnets kraft ännu mala mjöl och för en nyfiken besökare.

Hovgårdskvarn i Rolfstorp står idag öde. Ideellt engagemang saknas och besökare hittar inte längre hit sedan den flera hundra år gamla dammen rivits. Och den unika turbindriften kan aldrig mer visas i drift. Ida Dicksson